

<https://doi.org/10.62837/2025.9.64>

SEVİNC ORUCOVA

ADU

Roman dillərinin TNP kafedrası

İTALYAN DİLİNDƏ ARTIKLIN XÜSUSİ İSİMLƏRLƏ İŞLƏNMƏSİNƏ DAİR

Açar sözlər: artikl, müəyyən artikl, qeyri-müəyyən artikl, sözlərlə birləşmiş artikl, xüsusi isimlər.

Ключевые слова: артикль, определённый артикль, неопределённый артикль, артикль, объединённый с предлогом, имена собственные.

Keywords: article, definite article, indefinite article, article combined with a preposition, proper nouns.

Artikl (articolo) — Bu termin latınca *articulus* sözündən gəlir, bu isə *artus* (“üzv, üzviyyət”) sözünün kiçildici formasıdır və “kiçik üzv” deməkdir, yəni, artikl nitqin “kiçik bir hissəsi”dir. Artikl italyan dilində ismi müşayiət edən və onun cinsini və sayını müəyyənləşdirmək, yaxud da ismin qeyri-müəyyənliyini bildirmək üçün işlənən dəyişkən bir hissəcikdir. Artikllar, ismin xüsusiyyətləri barədə məlumat verməklə ünsiyyəti daha dəqiq və səmərəli edən əsas funksiyanı yerinə yetirir. İtalyan dilində artiklin iki əsas növü mövcuddur: [1, səh 8]

- Müəyyən artikllar (il, lo, l', la, i, gli, le) –müəyyən olunmuş bir şeyi bildirir;

- Qeyri-müəyyən artikllar (un, uno, un', una) – ümumi və ya qeyri-müəyyən bir şeyi bildirir;

Lakin bir çox mənbələrdə “hissə bildirən artikllar” (del, dello, della, dei, degli, delle) adlı üçüncü növ də qeyd edilir və bir şeyin müəyyən hissəsini bildirmək üçün işlədilir. [5]

İndi isə artiklların xüsusi simlərlə işlənməsi hallarına diqqət edək. Sadə və sözlənlərlə birləşmiş artiklların xüsusi isimlərlə işlənməsi italyan dilinin qrammatikasında ən həssas məqamlardan biridir. Xüsusi isimlərin müxtəlif növlərini nəzərdən keçirərək əsas qaydalara diqqət edək.

• Şəxs adlarının qarşısında sadə və sözönülərlə birləşmiş artikllar işlənir. Məs; Ho visto Anna (Annanı gördüm). Bu nümunədən də görüldüyü kimi şəxs adı ilə artikl işlənməyib. Lakin İtaliyanın şimal hissəsində və Toskana bölgəsində adlarla artiklın işlənməsi hallarına rast gəlirik. Məs; é venuto l'Alberto (Alberto gəldi). Nümunədən də öründüyü kimi Alberto xüsusi ismi ilə l' müəyyənlik artiklı işlənmişdir. Bu hal qəbul edilən, lakin İtalyan dil normaları ilə üst-üstə düşməyən regional istifadədir. [3, səh.83]

Sadə və ya sözönülərlə birləşmiş artiklların xüsusi isimlərlə işlənmədiyini məqamlara diqqət edək:

• İtaliyanın görkəmli şəxslərinin adlarının qarşısında; Dante, Galileo (Qaliley), Giotto (Cotto) və.s;

• Tarixi şəxslərin adlarının qarşısında; Cleopatra (Kleopatra), Cicerone (Çiçeron), Pericle (Perikl) və.s;

• Dini şəxslərin adlarının qarşısında; Budda, Gesù (İsa Məsih), Maometto (Məhəmməd) və.s. İsa (Gesù) dini adı ilə birlikdə işlənən və yaxud onu əvəz edən Cristo (Kristo) adı dini kontekstdə artiklla işlənə bilər: il Cristo. Lakin ümumi dildə (linguaggio comune) artiklla işlənmir.

• Mifoloji personajların adlarının qarşısında; Zeus (Zevs), Atena (Afina), Minerva və.s;

• Ədəbi personajların (personaggi letterari) adlarının qarşısında; Otello, Ulisse (Odyssey), Enea (Eney), Didone (Dido);

• Qədim və müasir papa, kral, kraliça və şəhzadələrin adlarının qarşısında; Giovanni Paolo II (II İohann Pavel), Elisabetta II (II Elizabet , bəzi mənbələrdə II Yelizaveta), Carlo V (V Karl) və.s. Xatırladaq ki, xüsusi isim olan kral və papa adlarının qarşısında ümumi isim kimi papa və kral sözləri verilərsə həm sadə və sözönülərlə birləşmiş artikllarla, həm də onlar olmadan işlənə bilər. Məs; Il re Juan Carlos\ Re Juan Carlos (Xuan Karlos); al papa Giovanni Paolo II\ a papa Giovanni Paolo II (II İohann Pavel). [4, səh.107]

Daha qədim və sonrakı dövrə aid tarixi şəxsiyyətlərin (kişi və ya qadın fərq etməz) ləqəbləri ilə artikl və sözönülərlə birləşmiş artiklların işlənməsi məcburidir: il Pinturicchio (Pinturikkio) , il Valentino, la

Pasionaria (Pazionaria) və s. Əgər ləqəb sifətdən ibarətdirsə və şəxs adından sonra gəlsə, artikl həmin sifətin qarşısında işlənir: *Filippo il Bello*, *Giovanna la Pazza*, *Ludovico il Moro*, *Lorenzo il Magnifico* və s. Burada *il Bello*, *la Pazza*, *il Moro*, *il Magnifico* sifətdir və artiklla işlənmişdir

Müasir dövrümüzdə kişi soyadlarının qarşısında ümumiyyətlə artikl və sözönülü artikl birləşməsi işlədilmir: *Bianchi*, *Rossi*, *di Prodi* deyilir və yazılır, əgər bu soyadlar artiklla verilsə yalnız hesab olunur. Artikl və artikl birləşməsi yalnız rəsmi üslubda vurğulama məqsədilə istifadə olunur. Məsələn, hakimlər, prokurorlar və vəkllər məhkəmə proseslərində təqsirləndirilən şəxslərin və şahidlərin soyadlarının qarşısında artikl işlədirlər: “*Chiedo che sia chiamato a testimoniare il Gallucci*” (Qalluççinin şahid qismində çağırılmasını xahiş edirəm).

Tarixdə yaşamış tanınmış şəxslərin soyadları həm artikl və ya sözönülərlə birləşmiş artikllarla, həm də onlar olmadan işlənə bilər: *il Manzoni* (il sadə artikl), *del Metastasio* (del artikl sözönü birləşməsi) və yaxud sadəcə *Manzoni*, *Metastasio* şəklində də verə bilərik. Lakin sözönülərlə birləşmiş artikllar həmin şəxslərlə ictimai və ya emosional bağlılıq olduqda işlənmir, çünki həmin şəxslər italyanların yaddaşında yaxşı və ya pis tərəfdən dərin iz buraxmış tarixi şəxsiyyətlər kimi qalmışlar. Buna görə də *il Garibaldi*, *il Verdi*, *il Mussolini* şəklində deyil, sadəcə *Garibaldi*, *Verdi*, *Mussolini* kimi demək daha düzgündür.

Xarici tanınmış şəxslərin soyadları ilə də ümumiyyətlə artikl istifadə olunmur: *Beethoven*, *Mozart*, *Voltaire* və.s. Bir sözlə, keçmişdə yaşamış tanınmış bir şəxsə yalnız soyadı ilə istinad edilsə, o zaman artikl və artikl birləşməsi işlədilir: məsələn, “*Un’aria del Metastasio*”. Amma şəxs tam adla (ad + soyad) qeyd olunursa, artikl işlədilməməlidir: “*Un’aria del Pietro Metastasio*” ifadəsi yanlış, “*Un’aria di Pietro Metastasio*” ifadəsi isə düzgündür. Qadın soyadları ilə (o cümlədən müasir qadınların da soyadları ilə) bir müddət əvvələ qədər həmişə artikl və artikl birləşməsi istifadə olunurdu: *la Montessori*, *la Loren*, *della Garbo*, *della Thatcher*. Lakin son illərdə bu qayda dəyişməkdədir: qadın soyadları da kişi soyadları kimi artiklsiz işlədilir. Məsələn, *Levi Montalcini*, *Palombelli*, *de Cresson* deyilir. Bu soyadlar nümunələrdən də görüldüyü kimi artiklla deyil artiklsiz işlənir. Kişi cinsində və cəmdə olan artikl və

artikl birləşmələri (i, gli, dei) tanınmış və tarixi ailələrin üzvlərini ifadə edə bilər: *i Colonna, gli Orsini, i Visconti* və.s. Qadın cinsində və cəmdə olan artikl və artikl birləşməsi isə bir neçə bacını və ya ana və qızı ifadə edə bilər: məsələn *le Materassi* dedikdə kişi cinsində olduğu kimi bir ailə üzvü deyil, Aldo Palazzeschi-nin məşhur romanındakı üç bacı nəzərdə tutulur.

İstənilən xüsusi isim və ya soyad, əgər sifətlə, izahlı ifadə ilə və ya isimlə müşayiət olunursa, artikl və ya artikl birləşməsi ilə işlənir.

Nümunələr:

- *Quello è Guido.*
- *Quello è il buon Guido.* → (Xüsusi isim + sifət)
- *Quello è il Guido di cui ti avevo parlato.* → (Xüsusi isim + izahlı cümlə)

Qeyri-müəyyən artikl (un, uno, una) da şəxsin adı və ya soyadı ilə işlədilər. Bu aşağıdakı hallarda baş verir:

- un, uno, una – “müəyyən bir”, “filan”, “elə bir”, “hansısa” mənası daşdığıda şəxs adının qarşısında verilir.

“Conosci una Cinzia?” (= müəyyən, hər hansı bir Cinzia);

“Ho conosciuto un Rossi qualche anno fa in Argentina.” (= bir Rossi ilə bir neçə il əvvəl Argentinada tanış olmuşam).

- Məşhur bir şəxsin ad və ya soyadının qarşısında verilən qeyri-müəyyən artikl həm müsbət, həm də mənfi mənada işlədilər. Bu zaman qeyri –müəyyən artikl “*bir ... kimi biri*” mənasını verir: “*Non ha un filo di voce e si crede una Callas...*” (*Səsi belə yoxdur, özünü Kallas kimi biri hesab edir*).

- Şəxsin adını birbaşa qeyd etmədən, ona bağlı obyekt və ya sənət əsərinə istinad edilirdikdə qeyri-müəyyən artiklı işlənir: “*Quello è un De Chirico*” (= *Giorgio De Chirico-nun bir tablosudur*).

- Bir şəxsi göstərməklə yanaşı, həmin şəxsin müəyyən vəziyyətini və ya xüsusiyyətini ifadə edir: “*Il gioco è stato dominato da un Del Piero in gran forma.*” (*Oyun yüksək səviyyədə bacarığa sahib olan bir Del Piero tərəfindən idarə olunurdu*).

Ölkə və şəhər adları ilə adətən artikl və artikl birləşməsi istifadə edilmir: *Roma, Bologna, di Liverpool*. Əgər şəhər adları artiklla

İlşənərsə burada futbol komandası nəzərdə tutulur : *la Roma, il Bologna*. Kiçik ada adları da şəhər adlarında olduğu kimi artiklsız işlənir. Lakin bəzi istisnalar da vardır ki, onlar artiklla işlənir: *L'Aquila, La Spezia, Le Focette* (italyan adları) və *L'Aia, L'Avana, Il Cairo, La Coruña, La Mecca, Il Pireo, La Valletta* (qeyri-italyan adları).

Şəhər adlarından törəmiş sözlər müəyyənlik artıqlı ilə işləndikdə həm orada yaşayanları, həm də həmin əraziləri bildirə bilər:

- *l'aretino* = 1) *Arezzolu şəxs*, 2) *Arezzo və ətrafi*
- *il milanese* = 1) *Milanlı şəxs*, 2) *Milan bölgəsi*
- *il napoletano* = 1) *Neapollu şəxs*, 2) *Neapol və ətrafi*

İtaliya və digər ölkələrin region, dövlət və qitə adları ilə artikl və ya artikl birləşməsi tələb olunur: *la Lombardia, le Puglie, dalla Campania, per il Lazio, i Balcani, , il Giappone, il Marocco, dall'Argentina, per il Perù* və.s. Böyük hesab edilən adalar və ada qruplarını bildirən cəmdə olan isimlər də artikl və artikl birləşməsi ilə işlənir: *la Sicilia, dalla Sardegna, le Hawaii, le Maldive* və s. İstisna təşkil edən Aralıq dənizində yerləşən 3 ada da artikl ilə işlənir, məsələn *l'Asinara (Azinara), l'Elba, il Giglio (Cilyo)*. Lakin Cuba, Andorra, İsrəele kimi bəzi dövlət adları (ad baxımından ada olsa da) artiklsız və artikl birləşməsiz işlənir: "*Adoro Cuba e i cubani*" (*Kuba və kubalıları heyranam*), "*I Palestinesi hanno firmato un accordo con Israele*" (*Fələstinlilər İsrail ilə saziş imzaladılar*).

Dənizlər, okeanlar, göllər, çaylar, dağlar və dağ silsilələri artikl və artikl birləşməsi ilə işlənir: *il Mediterraneo, il Baltico (Aralıq dənizi, Baltik dənizi); l'Atlantico, il Pacifico (Atlantik okean, Sakit okean); il Trasimeno (Trasimeno gölü); il Po (Po çayı); l'Everest (Everest dağı); le Alpi, sui Pirenei, dagli Urali (Alp, Priney, Ural dağ silsilələri)* və.s

Planetlərin və ulduzların adları (adətən mifoloji adlardır) artiklsız işlənir: *Giove (Yupiter), Marte (Mars), Venere (Venere), Nettuno (Neptun), Urano (Uran), Saturno (Saturn)*. Lakin mifoloji qəhrəman adı olmadığından *Stella Polare (Qütb ulduzu)* artikl və artikl birləşməsi ilə işlənir: *la Stella Polare, della Stella Polare*. Bürclərin adları artiklsız işlənir : *Orione (Orion və ya ovçu bürcü)* , lakin *l'Acquario (dolça)* , il

Cancro (xərçəng), i Gemelli (əkizlər) və b. artikl və artikl birləşməsi ilə işlənir. [7]

Araşdırmadan da görüldüyü kimi italyan dilində artiklların (articoli) xüsusi isimlərlə istifadəsi bir qədər mürəkkəb və qaydalara bağlıdır və bu məqalədə bu məqam ətraflı şəkildə araşdırılmışdır.

SEVİNJ ORUJOVA

SUMMARY
USE OF THE ARTICLE WITH PROPER NOUNS IN
ITALIAN.

Articles in Italian are used to indicate the gender and the degree of definiteness of nouns. The choice of article depends on the initial sounds and the gender of the noun. The correct use of articles is essential for grammatical accuracy and clarity of meaning in the Italian language. If the article is not used correctly, the meaning and grammar of the sentence can be compromised. The article above provides a detailed analysis of the use of articles with proper nouns.

Резюме

Употребление артикля с собственными именами в
итальянском языке.

В итальянском языке артикли используются для указания рода и степени определённости существительных. Выбор артикля зависит от начальных звуков и рода существительного. Правильное использование артиклей имеет важное значение для грамматической правильности и ясности смысла в итальянском языке. Если артикль используется неправильно, смысл и грамматика предложения могут быть нарушены. В приведённой выше статье представлен подробный анализ использования артиклей с собственными именами.

ƏDƏBİYYAT:

Azərbaycan dilində.

İtalyan dilində

1. Dardano Maurizio, Pietro Trifone. Grammatica italiana. Milano: Zanichelli Editore S.p.A. 1999, 762 p
2. Giuseppe Potata. Grammatica di riferimento della lingua italiana per stranieri:le Monnier. 2003, 422 p
3. Latino Alessandra, Muscolino Marida. Una grammatica italiana per tutti. Atene: 2005, 208 p.
4. Marcello Sensini. Il sistema della lingua italiana. Arnoldo mondadori scuola: 1996, 295 p

İnternet resursları.

5. <https://learnamo.com/articoli/>
6. <https://www.italianoautomatico.com/blog/gli-articoli-in-italiano-il-lo-l-i-gli-la-le-uno-un-una-un>
7. <https://learnamo.com/omissione-articolo-italiano/>

Leksikoqrafik material

8. Stoppelli P. Dizionario Garzanti di italiano. Milano: Garzanti Editore S.p.A., 1998, 2600 p
9. G. Zorko, B. Majzel, N.Skvorzova. Grande dizionario italiano-russo. Mosca: Russkij Jazyk. 2000, 1018 p

Rəyçi: b/m. Əhmədova Mətanət